

Çağını Aydınlatanlar 18 : Merkez Efendi Hazretleri

Osmanlılar zamânında İstanbul'da yetişen büyük velîlerden. İsmi Mûsâ olup, Merkez Muslihuddîn lakabıyla meşhûr oldu. Denizli'nin Sarhanlı köyünde, 1463 (H.868) senesinde doğdu. 1551 (H.959) senesinde İstanbul'da vefât etti.

MERKEZ EFENDİ (ks)

Osmanlılar zamânında İstanbul'da yetişen büyük velîlerden. İsmi Mûsâ olup, Merkez Muslihuddîn lakabıyla meşhûr oldu. Denizli'nin Sarhanlı köyünde, 1463 (H.868) senesinde doğdu. 1551 (H.959) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Mûsâ Efendi, küçük yaşlarda ilim öğrenmeğe başladı. Kuvvetli bir zekâsı ve ilim öğrenmeye aşırı bir hevesi vardı. Önce kendi memleketinde, sonra Bursa ve İstanbul'daki medreselerde tahsîl yaparak; tefsîr, hadîs, fıkıh ve tıp ilminde yetişti. Kâdî Beydâvî Tefsîri'nin büyük bir kısmını ezberledi. Medrese tahsîline devâm ettiği sıralarda tekkelere gidip, oralarındaki âlimlerin sohbetlerine katılırdı. Onların feyz ve bereketlerine kavuştukça, rûhunda bir rahatlama, nefsinde bir ezilme olduğunu görebirdi. Otuz yaşına

geldiğinde, medrese tahsîlini bitirdi. Çevresinde sayılan bir âlim oldu. İlimdeki yüksekliğini, zamânının âlimleri tasdik ettiler. Nitekim, Şeyhulislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin hürmet ve muhabbetini kazandı.

Mûsâ Efendi, Koca Mustafa Paşa'daki bir tekkede şeyhlik yapan Sünbül Sinân hazretlerinin şöretini işitti. Fakat bâzı kimselerin onun hakkında yaptıkları dedikodular sebebiyle, bir türlü gidip sohbetine katılamamıştı. Bir gün rüyâsında Sünbül Efendinin, kendi evine geldiğini gördü. SünbülEfendiyi içeri koymamak için hanımı ile kapının

arkasına pek çok eşyâ dayadılar ve üzerine de oturdular. Fakat Sünbül Efendi kapıyı zorlayınca, kapı arkasına kadar açıldı ve arkasındakiler yere yuvarlandı. Bu sırada uyanan Mûsâ Efendi, yaptığı hatâyı anladı ve sabahleyin Sünbül Sinân hazretlerinin huzûruna gitmeye karar verdi. Sabahleyin Sünbül Sinân'ın câmiine gidip vâz ettiği kürsünün arkasına o görmeden oturdu. Sünbül Sinân, vâz esnâsında Tâhâ sûresinin bâzı âyet-i kerimelerini tefsire başladı. Tefsîrden sonra; "Ey cemâat! Bu tefsîrimi siz anladınız. Hattâ Mûsâ Efendi de anladı." buyurdu. Sonra aynı âyet-i kerimeleri daha yüksek mânâlar vererek tefsir ettikten sonra tekrâr; "Ey cemâat! Bu tefsirimi siz anlamadınız, Mûsâ Efendi de anlamadı." buyurdu. Mûsâ Efendi, hakikaten bu anlatılanlardan bir şey anlamamıştı. Sünbül Sinân hazretleri, o gün Tâhâ sûresini yedi türlü tefsir etti. Mûsâ Efendinin kürsî arkasında olduğunu, zâhiren görmediği hâlde anlamıştı.

Vâz bitti, namaz kılındı, herkes câmiden çıktı. Sâdece Sünbül Efendi kalınca, Mûsâ Efendi huzûruna varıp elini öptükten

sonra af diledi. Sünbül Efendi de: "Ey Muslihuddîn Mûsâ Efendi! Biz seni genç ve kuvvetli bir kimse sanırdık. Meğer sen de hanımın da çok yaşlanmışsınız. Akşam bizi kapıdan içeri sokmamak için gösterdiğiniz gayrete ne dersiniz? Fakat neticede kapı açıldı ve ikiniz de yere yuvarlandınız!" buyurunca, Mûsâ Efendi iyice şaşırıldı. Pek çok özürler dileyerek ağlamaya başladı, affının kabûlü ve talebeliğe alınması için istekte bulundu. Sünbül Efendi, onu kabûl ettiğini, dergâhta hizmete başlamasını söyledikten sonra; "Artık Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında mârifet sâhibi olmak zamânıdır." buyurdu.

Bundan sonra Mûsâ Efendi hergün Sünbül Sinân'ın dergâhına gelip, ondan ders almağa ve hizmete başladı. Bir gün Sünbül Efendi, sohbet esnasında Mûsâ Efendiye; "Âlemi sen yaratsaydın, nasıl yarattırdın?" diye sordu. Mûsâ Efendi; "Bu mümkün değil! Ama mümkün olsaydı, her şeyi merkezinde bırakırdım. Âlem öyle bir tatlı nizâm içinde ki, buna bir şey ilâve etmek veya bir şeyi eksiltmek düşünülemez." dedi. Sünbül Efendi bu cevap üzerine; "Âferin Mûsâ Efendi! Demek her şeyi merkezinde bırakırdın. Öyleyse bundan sonra ismin Merkez Muslihuddîn olsun." dedi. Böylece Mûsâ Efendi, Merkez Efendi ismiyle meşhur oldu.

Sünbül Efendinin sohbetleri ile pişerek, teveccühleri bereketiyle mânevî dereceleri katetti. Pek zekî olan Merkez Efendi, hocasının terbiyesi altında riyâzet ve mücâhedeler yaparak, yâni nefsinin istediklerini yapmayı, istemediklerini yapmak sûretiyle, kısa zamanda tasavvufta yüksek derecelerin sâhibi oldu. Hocasının kendisine icâzet, diploma verdiği sıralarda, Aksaray'da Kovacı Dede dergâhına hoca tâyin edildi. Kısa sürede, dergâh talebelerle dolup taşı. Merkez Efendinin nâmı her tarafa yayıldı. Merkez Efendi, hocası Sünbül Sinân'ın kızı Rahime Hâtun ile evlenmek isteği olduğunu bildirince, Sünbül Efendi; "Bir deve yükü altın getirebilerseniz kızımızı veririz." dedi. Merkez Efendi, bir devenin üzerine iki çuval toprak doldurdu. Devenin yularını çekerek Sünbül Efendinin kapısına getirdi. Çuvaları kapıda boşalttığı anda, çuvaldan toprak yerine çil çil altınlar döküldü. Sünbül Efendi ve çocukları, altınlara dönüp bakmadılar bile. Fakat hocası Merkez Efendiye; "Ey Mûsâ Efendi! Maksadımız altın değildi. Evdekilerin de derecenin yüksekliğini anlamalarıydı. İmtihânı kazandın." buyurdu. Sünbül Efendi, çok sevdiği kızı Rahime Hâtun'u, yine çok sevdiği talebesi Merkez Efendiye nikâh etti ve evlendirdi.

Düğünden birkaç gün sonra, Sünbül Efendi, kızı Rahime Hâtun'un evine gitti. Evde kızı yemek yapıyordu.

Fakat ocakta odun yerine parmaklarından çıkan alevle yemeğini pişiriyordu. Kızının bu hâlini hayretle gören Sünbül Efendi; "Rahimecik ne yapıyordun?" diye sorunca; "Talebelere çorba pişiriyordum" cevabını verdi.

Yavuz Sultan Selîm Hânın kızı Şâh Sultan, zevci Sadr-ı âzam Lütî Paşa ile Yanya'dan İstanbul'a gelirken, yolda eşkiyânın baskınına uğradı. Bu kötü durumdan nasıl kurtulacaklarını düşünürlerken, o anda Allahü teâlânın izni ile, zamânın evliyâsından Merkez Efendi karşısına çıkıverdi. Önceden orada olmadığı hâlde, bir anda karşısına dikilen Merkez Efendiyi gören haydutlar, şaşkına döndüler. Eşkiyâ reisi, Merkez Efendinin heybeti karşısında selâmeti kaçmakta buldu. Diğerleri de kaçıp orayı terk ettiler. Eşkiyânın ortadan çekilmesiyle Merkez Efendi de bir anda kayboldu. Bu hâli hayretle seyreden Lütî Paşa ve zevcesi Şâh Sultan, Merkez Efendiyi tanımışlardı. Şâh Sultan, Merkez Efendinin bu kerâmetinden dolayı, İstanbul'da Eyüb Bahariye'de onun adına bir câmi ve yanına medrese yaptırdı. Merkez Efendiyi buraya tâyin ettiler. Bir müddet orada talebe yetiştiren Merkez Efendiye Kânûnî Sultan Süleymân Hân, Topkapı surlarının dışında yaptırdığı tekkede vazîfe verdi. Burada da aynı hizmete devam eden Merkez Efendi, Kânûnî Sultan Süleymân Hânın annesinin isteği ve Sünbül Efendinin tenbihi üzerine Manisa'ya gitti. Vâlîde Sultanın Manisa'da yaptırdığı imâretin yanındaki dergâhta hocalık yaptı. Tıp bilgisi kuvvetli olan Merkez Efendi, Manisa'da bulunduğu sırada kırk bir çeşit baharattan meydana gelen bir mâcun yaptı. Bu

mâcunu hastalar yiyerek şifâ bulurdu. İlkbaharda yetişen çiçeklerden de istifâde edilerek yapılan bu mâcunu almak için, çevre kasabalardan gelirlerdi. Mesîr mâcunu diye şöhret bulan bu mâcun, şimdi de yapılmaktadır.

Merkez Efendi, talebelerini iyi yetiştirmek için çok gayret gösterirdi. Onları hem zâhirî ilimlerde, hem de tasavvufta yükseltmek için, bâtın, kalb ilimlerini öğretirdi. Onların nefislerini terbiye için riyâzet ve mücâhedeler yaptırırdı. Çocuklara karşı çok şefkatliydi. Cebinde şeker, yemiş gibi şeyler bulundurur, çocukları gördüğü yerde dağıtarak onları sevindirirdi. Çocuklara buyururdu ki: "Benim için hayr duâ ediniz. Siz günâhsız, mâsumsunuz. Sizin duâlarınızı Cenâb-ı Hak da kabûl eder. Bu yüzü kara, sakalı ak ihtiyâr için duâ ediniz ki, kıyâmette yüzü ak olsun." Çocuklar duâ edince de; "Yâ Rabbî! Bu mâsumların duâlarını red eyleme." diye Allahü teâlâyâ yalvarırdı. Bütün hayvanlara karşı da çok merhametliydi. Merkebe suyunu verir, tavuklara yem atardı.

Merkez Efendi, bülûğ çağına geldiği günden, ömrünün sonuna kadar, hiç cemâatsiz namaz kılmamıştır. Eğer öğle ve yatsı namazlarında cemâate yetişememiş ise, namazını kılmış olanlardan birkaç kimseye; "Hayâtımda hiç cemâatsiz farz namaz kılmadım. İmâm olayım da sizlerle namaz kılalım. Aynı

namazı tekrar kılmanın zararı olmaz. Sonra kıldığınız nâfile olmuş olur." buyururdu.

Bir tarafa giderken, yolda bir çiftçiye tarlasında çalışır görse, yanına varır ve; "İmânı bilir misin? Namazın farzları hakkında mâlûmâtın var mı?" der, bilmiyorsa anlatır. "Mü'min ile kâfiri ayıran fark, namazdır" hadis-i şerifini naklederdi. Hayvanlara merhamet edilmesini, götürebilecekleri kadar yük yüklenmesini, aç bırakılmalarını da tenbih ederdi. İşe başlarken; "Yâ Rabbî! Bütün müslümanlara faydalı olmak, çocuklarıma helâlinden rızık kazanmak için çalışıyorum." diye niyet etmesini, böyle niyet ederse, her adımına sevap verileceğini ve günahlarının affolunacağını, yetiştirdiği mahsûlün herbir tânesinin boşa gitmeyeceğini, hepsinin fayda sağlayacağını ve mahsûlün uğrunu vermenin farz olduğunu anlatırdı. Bu şekilde, gördüğü insanlara mesleğiyle ilgili nasihatler ederdi.

İnsanlara vâz ve nasihat verirken gözlerini kapayarak anlatırdı. Fakat orada olanları kalb gözü ile görürdü. Merkez Efendi Balıkesir'e gittiğinde, bir Cumâ günü namazdan sonra kürsiye çıkıp vâz etti. Halk, Merkez Efendiyi tanımadıkları için, pek iltifât etmediler. Vâzı dinlemeyip, teker teker câmiden çıkarak gittiler. Ve birbirlerine; "Halveti yolunun büyüklerindenmiş." diyorlardı. Herkes çıktıktan sonra, müezzin efendi elinde kapının anahtarı olduğu hâlde kürsünün yanına varıp, gözü kapalı olarak konuşan Merkez Efendiye; "Hoca efendi! Giderken câmiyi açık bırakma. Anahtarları buraya bırakıyorum. Çıkarken kitlemeyi unutma!" dedi. Merkez Efendi gözünü açmadan; "Müezzin efendi, sen de işine gidebilirsin. Bizim sohbetimizi siz dinlemiyorsunuz, fakat melâike-i kirâm dinlemektedirler." buyurdu ve vâzına devâm etti. Biraz sonra câmiden gidenlerin hepsi geriye döndüler. O kadar çok insan toplandı ki, cemâati câmi almaz oldu.

Merkez Efendi Manisa'da iken, Hocası Sünbül Sinân hazretleri 1529 (H. 936) da hastalandı. Vefâtından önce talebeleri; "Efendim! Sizden sonra kime tâbi olalım?" diye sordular. Onlara; "Taşradan ilk gelecek dostumuz yerimize geçecek." buyurdu. Sünbül Sinân'ın vefâtından sonra, talebeler, merakla taşradan gelecek olan dostu beklediler. Bu sırada Manisa'da bulunan Merkez Efendinin gönlüne bir kor düşüp yollara düştü. Hocasının vefâtından on gün sonra İstanbul'a geldi. Sünbül Sinân'ın çok sevdiği talebelerinden Yâkub Germi-yanoğlu, Sünbül Efendinin yerine geçmiş, talebeleri okutmağa başlamıştı. Merkez Efendi, hocasının Koca Mustafa Paşa'daki dergâhına gitti. Dergâhta bulunan yeni talebeler Merkez Efendiyi tanımıyorlardı. Yâkub Germi-yanoğlu, Merkez Efendiyi kendi odasına dâvet etti. O gece Yâkub Efendi, Sünbül Efendinin yerine kimin geçmesi lâzım geldiğini anlamak için istihâre namazı kılıp duâ etti. Rüyâsında, büyük bir meydana kalabalık bir meclis kurulmuş. Peygamber efendimiz de hazır bulunmaktaydı. Peygamber efendimizin karşılarında bir kürsî vardı. Kürsünün üzerinde de Merkez Efendi oturmakta ve "Tîn" sûresinin tefsirini yapmaktaydı. Tefsiri yaparken, başındaki sarığın bâzan yeşil, bâzan siyah olduğunu gördü. Yanındakilere bunun mânâsını sorduğunda; "Yeşil renk, dînin zâhirî ilimlerinde, siyah renk de dînin bâtın ilimlerinde kemâl mertebesindeki olgunluğa işârettir." cevâbını verdiler.

Ertesi gün

Yâkûb Germiyanoglu, talebeleri toplayarak rüyâsını olduğu gibi anlatınca, hepsi Merkez Efendiye tâbi olup, hocaları Sünbül Sinân hazretlerinin halîfesi kabûl ettiler. O günden sonra, talebeleri Merkez Efendi yetiştirmeğe başladı.

Merkez Efendi bir gün dergâhın bahçesinde namaz kılariken, secdeye vardığı bir sırada, yerden bir ses işitti. Diyordu ki: "Ey Merkez Efendi! Yedi senedir yeryüzüne çıkmak için emrini bekliyorum. Beni bu hapishânedan kurtar. Zîrâ Allahü teâlâ, beni sıtma hastalığına şifâ olarak yarattı." Merkez Efendi namazdan sonra talebelerine; "Burayı kazınız. Sıtmalılara şifâ olacak bir su çıkacak" buyurdu. Kazdılar, kırmızımtrak bir su çıktı. Kuyu hâline getirdiler. Niyet kuyusu ismi verilen bu kuyudan, sıtma hastaları su alır içerlerdi. Bu suyu içen hastalar, Allahü teâlânın izniyle şifâ bulurlardı.

Merkez Efendi, senelerce o dergâhta talebelere ders vererek, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirdi. Zaman zaman İstanbul'un çeşitli câmilerinde halka vâz ve nasihatlerde bulundu. Onun vâzında câmiler dolar taşar, oturulacak yer kalmazdı.

Merkez Efendinin ömrü, hep ibâdet etmekle, insanlara hakkı, doğruyu anlatmakla, Ehl-i sünnet îtikâdını yaymakla, hayr ve hasenât yapmakta halka ön ayak olmakla, fakir ve zayıfları himâye etmekle geçti. 1551 (H.959) senesi Rebi'ul-âhir ayının on yedisine rastlayan Perşembe günü, talebelerine son vasiyetini yaptıktan sonra, Kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Cenâzesini Şeyhulislâm Ebüssü'ûd Efendi yıkadı. Cumâ günü Fâtih Câmiinde, misli görülmemiş bir kalabalık toplandı. Ebüssü'ûd Efendi cenâze namazını kıldırdı. "Dünyâda bu kimseyi riyâsız olarak görmüştük." dedi. Sonra, kabrine götürölmek üzere omuzlarda taşınmağa başlandı. Herkes, bu âlim ve velîye

hizmet edip, âhirette şefâatine kavuşmak aşkıyle tabutu taşımak için birbirleriyle yarışyordu. Öyle ki, bâzan kalabalıktan sıkışan, güç durumlara düşenler bile oluyordu. Kalabalığın çok olması sebebiyle, uzun bir sürede, Topkapı surlarının dışında Kânûnî Sultan Süleymân Hânın vâlidesi nâmına yaptırdığı tekkedeki kabrine Ebüssü'ûd Efendinin bizzat kendi eliyle defnedildi.

Merkez Efendinden sonra, yerine ođlu ve halîfesi Ahmed Efendi talebe yetiştirmeye devâm etti.

ISMARLAMAYINCA GELMEZSİN

Mısır defterdarlığından emekliye ayrılan Dehânîzâde'nin babası Kâtip Mehmed Çelebi anlattı: "Sünbül Sinân Efendi benim hocamdı. O vefât ettikten sonra üç sene, halîfesi olan Merkez Efendiye hiç gitmemiştim. Bir gece rüyâmda hocam Sünbül Efendiyi gördüm. Buyurdu ki: "Mehmed Efendi! Niçin gaflet edip Merkez Efendiye teslim olmazsın? O benden daha üstündür. Hemen var, eksik kalan eğitimini tamamla!" Sabahleyin Merkez Efendinin huzûruna gittim. Beni görünce; "Ismarlamayınca gelmezsin. Fakat benden üstündür deyince gelirsin. Hâlbuki hocamızın benden üstündür demesinin sebebi, senin hakkımdaki kötü zannını bertaraf etmek içindir. Yoksa kıyâmet gününde yüksek hocamızın sancağı altında haşrolmayı ümîd ederiz." dedi. Şaşırdım kaldım ve tövbe edip talebesi oldum."

- 1) Şakâyik-ı Nu'mâniyye Tercümesi (Mecdî Efendi); s.522
- 2) Tam İlimhâl Seâdet-i Ebediyye; (49. Baskı) s.1109
- 3) Kâmûs-ul-A'lâm; c.6, s.4265
- 4) Tezkire-i Halvetiyye (Süleymâniye Kütüphânesi Esad Efendi Kısmı, No: 1372); s.24b
- 5) Sefinet-ül-Evliyâ; c.3, s.268
- 6) Lemezât; s.236
- 7) Hadikat-ül-Cevâmi; c.1, s.257
- 8) Tuhfet-ül-Mücâhidin; (Nüruosmâniye-2293); v.538 a
- 9) İslâm Âlimleri Ansiklopedisi; c.14, s.197